

УДК 82:176:008:32.019.5

Ищенко Євгеній Олександрович

кандидат філологічних наук, доцент

Кафедра сценічного мистецтва

Київський міжнародний університет

Ищенко Евгений Александрович

кандидат филологических наук, доцент

Кафедра сценического искусства

Киевский международный университет

Ishchenko Yevhenii

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor

Department of Stage Art

Kyiv International University

**ДЕРЖАВОТВОРЧІ КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ МИСЛИТЕЛІВ В
КОНТЕКСТІ МЕНТАЛЬНИХ ЄВРОПЕЙСЬКИХ ЗМІН I-ої третини
XX ст.**

**ГОСУДАРСТВООБРАЗУЮЩИЕ КОНЦЕПЦИИ УКРАИНСКИХ
МЫСЛИТЕЛЕЙ В КОНТЕКСТЕ ЕВРОПЕЙСКИХ МЕНТАЛЬНЫХ
ИЗМЕНЕНИЙ I-ой трети 20 в.**

**STATE-FORMING CONCEPTS OF UKRAINIAN THINKERS IN THE
CONTEXT OF EUROPEAN MENTAL CHANGES OF THE FIRST
THIRD OF THE 20TH CENTURY**

Анотація. Досліджені питання українського державотворення після Першої світової війни в контексті європейських ментальних змін, які відкинули створення незалежної української держави на багато років.

Аналізуються концепції О. Бочковського та Ю. Липи як основних ідеологів українського національно-визвольного руху.

Ключові слова: *Перша світова війна, «історичні народи», «неісторичні народи», національне питання, соціалізм, революція, питання часу, письменник – політичний діяч, «козацька держава», інтелігенція і революція, монархія.*

Анотація. *Рассмотрены вопросы становления украинской государственности после Первой мировой войны в контексте европейских ментальных изменений, которые отбросили создание независимого украинского государства на много лет. Проанализированы концепции О. Бочковского и Ю. Липы как основных идеологов украинского национально-освободительного движения*

Ключевые слова: *Первая мировая война, «исторические народы», «неисторические народы», национальный вопрос, социализм, революция, вопросы времени, писатель – политический деятель, «казацкое государство», интеллигенция и революция, монархия.*

Summary. *The issues of the formation of Ukrainian statehood after the First World War in the context of European mental changes that have rejected the creation of an independent Ukrainian state for many years are considered. The concepts of O. Bochkovsky and Y. Lypa as the main ideologists of the Ukrainian national liberation movement are considered.*

Key words: *The First World War, "historical peoples", "unhistorical peoples", the national question, socialism, revolution, issues of time, writer-politician, "Cossack state", intelligentsia and revolution, monarchy.*

Постановка проблеми. *Український державотворчий рух першої третини ХХ століття проходив без європейської політичної підтримки.*

Державотворчі концепції українських мислителів спиралися на пошуки власної ідентичності навколо нових засад розбудови національної держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями українського державотворчого поступу в контексті ментальних європейських змін займалися О. Гнатюк («Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність»), К. Федевич («За Віру, Царя і Кобзаря. Малоросійські монархісти і український національний рух (1905-1907 роки)»), О. Смірнов («Катастрофа 1917 г. От империи к глобальному коммунизму»), О. Мартинюк («Російський націоналізм у контексті виборів до Державної Думи на Правобережжі (1906-1912)»), З. Когут («Коріння ідентичності. Студії з ранньомодерної та модерної історії України»), В. Волковинський («Чорна сотня та їх хрещені батьки в Україні на початку ХХ ст.»), Самарцев І. («Чорносотенці на Україні (1905-1917 роки)').

Формулювання цілей статті. За мету цього дослідження було з'ясувати теоретичні засади державотворчих концепцій О. Бочковського, Ю. Липи та інших у контексті європейських ментальних змін першої третини ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи головні чинники розвою національної справи, О. Бочковський уважно відслідковував європейські ментальні зсуви, які характеризували Європу після Першої світової війни. Він дійшов висновку, що Європа як «громадсько-моральна спільнота» після 1918 року втратила ідеал емансипаційних змагань, відштовхнула моральну та культурну солідарність як основу духовного пан'європеїзму. Нова Європа позбавила себе права негайно реагувати на будь-яку міжнародну несправедливість, ба більше відкинула можливість політичного втручання у процеси, які могли б призвести до винищення народів, націй, держав. Йдеться, зокрема, про відсутність європейської масштабної реакції на злочини більшовизму, потурання аморальній радянській політиці у справах націй. Адже, на думку О. Бочковського,

«людожерчий масовий терор став побутовим явищем у СРСР. Ніколи й ніде людська гідність не були так принижені та збезчещені, як у сутінку більшовицької ГПУ». Ніде, мабуть, найелементарніші людські права не порушувалися з більшим глуфом і цинізмом, ніж під совєтською диктатурою, де особиста й громадська воля є лише містичним спогадом, де відновлено кріпацтво, де легалізовано примусову працю, де 9/10 населення є фактично поза законом узагалі» [1, с. 118]. О. Бочковський розмежовував кон'юнктурно-політичну та моральну складову європейської політики. Загалом те, що на європейському дипломатичному лексиконі називали засадами нейтральності, О. Бочковський схарактеризував іронічно і просто – «моя хата з краю». Не оминув критикою О. Бочковський і окремих представників європейської культури, зокрема, «геніального безхребетника» Бернарда Шоу, який вихваляв у Європі нечувані радянські досягнення, «побачивши СРСР з вікон міжнародних експресів» [1, с. 120]. Статтю «Безхребетна Європа» О. Бочковський написав у 1933 році. Це був найстрашніший рік для України – розпал Голодомору, трагічні наслідки якого залишилися поза європейською увагою.

О. Бочковський вказував на абсолютну тотожність природи гітлерівського та сталінського режимів і водночас на різне ставлення європейців до них: якщо гітлерівській Німеччині оголошено господарський і культурний бойкот, вся світова преса таврувала політичні методи цього режиму, вся культурна європейська еліта виступила єдиним антигітлерівським фронтом, то стосовно антидемократичного, тоталітарного, людиноненависницького радянського режиму Європа не промовила спільного, солідарного слова. Тільки протестуючи проти обох злочинних режимів, Європа, на думку О. Бочковського, «досягне вершин морального патосу на вислів людяності й засуду насильства взагалі» [1, с. 121].

Виокремлюючи стратегічні вектори національно-визвольних рухів першої третини ХХ століття, О. Бочковський насамперед акцентує на глибинному психологічному моменті боротьби поневолених народів за державну самостійність. Фактично йшла боротьба між «історичними» та «неісторичними» народами. І «українське питання» лише зріз загальноєвропейського визвольного руху недержавних народів. Так, зокрема, значущими стали ірландське повстання проти Англії у 1916 році, яке закінчилося поразкою повстанців та стратою ірландського національного провідника Роджера Кезмента; створення у травні 1916 року в Стокгольмі на конференції народів Росії Ліги іноземних народів Росії, представники якої направили президентові США В. Вільсону телеграму, в якій висловлювали та обґрунтовували власні претензії до уряду Росії. Ліга намагалася об'єднати багаточисельні емігрантські націоналістичні комітети та координувати спільні з ними акції проти Російської імперії. У Лізі активно працював майбутній ідеолог українського націоналізму Дмитро Донцов.

М. Драгоманов у розвідці «Чудацькі думки про українську національну справу» звернув увагу на неоднаковий вплив світових релігій на розвиток національно-визвольних рухів поневолених народів. Найкраще себе характеризував з цього погляду протестантизм. Серед історичних формотворчих чинників відродження «неісторичних народів» О. Бочковський виокремлював наступні:

- утворення власної літературної мови на народній основі;
- духовний розвиток етнічної групи в формах національної культури;
- культурний романтизм кінця ХVІІІ – поч. ХІХ століть, який призвів до тотальної зацікавленості витворами народної словесності «неісторичних народів»;
- господарське самоутвердження новопробудженого народу.

О. Бочковський підсумовує, що «культурно-національна й економічна фаза мають рішуче значення для напруження та розмаху національно-відродного процесу народів, що пробуджуються. Бо се основа, на ґрунті якої можливою є далі третя фаза в сім процесі, себто політична, коли визвольно-відродні прямуювання пробудженого народу завершуються самостійницьким ідеалом, домаганням вільного й необмеженого власного державно-політичного життя» [1, с. 500].

Окремо О. Бочковський аналізував вплив соціалізму на національне питання. Головним негативним чинником соціалізму був, на думку, о. Бочковського, його космополітизм. Ба більше, Енгельс взагалі вважав неминучим занепад слов'янських народів, окрім поляків, росіян та балканських слов'ян. На думку О. Бочковського, «поневолені народи прямують до повного політичного самоозначення, до власної режимополітики. Не хочуть бути кріпаками в ярмі ворожої державності та чужого національного утиску [1, с. 539].

Визначаючи геополітичний зміст України, Ю. Липа справедливо зауважував, що треба враховувати тодішні реалії її динамічного розвитку. Так, на думку, письменника, змінилася структура українських мас із чисто хліборобської й сільської на індустріальну та міську. Це, в свою чергу, змінило національну самосвідомість. Разом із тим Україна знаходилася в державному просторі СРСР, що гальмувало реалізацію власних потуг щодо самостійного духовного, політичного та економічного розвитку. Вектори радянської системи руйнували українську ідентичність, як політичну так і національну. На думку Ю. Липи, українські маси вже в 1917 році виявили себе як однорідну цілісність, а не як націю у формуванні. «Виявили це вже в сімнадцятому році, не раз всупереч своїй еліті, що не мала тоді загалом ані традиції керми, ані концепції війська чи держави, що, зрештою, було і в багатьох інших елітах, як, наприклад, польській. Українські маси, об'єднані масовим інстинктом, не раз без

офіційних провідників йшли до іспиту історії. Тим можна пояснити й факт тодішньої селянської отаманії, коли розгублені інтелігенти-теоретики й спеціалісти-військові були безвідповідальні і не раз підлягали самохиті селянинові-вождеві» [3, с. 42]. Ця «дуже розвинена свідомість роду» (О. Герцен), характерна для української нації, не раз стане у пригоді у вирішальні моменти історії, коли фактор негайного національного єднання стане вирішальним на шляху українського державотворення. Аналізуючи процеси 1917-1923 років, Ю. Липа відзначив очищення української нації від чужинців та її здатність до расової боротьби. Більшовики вважали українців стихійним ворогом, що на мові «червоного терору» означало їх знищення, тому природне спрямування нації на боротьбу в цьому контексті мало неабияке значення. Яскравим прикладом згуртованості у лиху годину стала політична позиція українських монархістів. Етнічні українці, що входили до партій, які підтримували монархічний устрій Російської імперії, після 1917 року в більшості підтримали український державницький рух. Українські чорносотенці та монархісти у 1917 році почали на практиці реалізовувати ідею національної автономії. Одним із пунктів програми «Союзу руського народу» стала вимога відновлення українського козацтва. Згадаймо, що саме «козацька держава» у XVII-XVIII століттях була моральним та політичним гарантом існування українства та його повноцінного культурного, економічного та духовного розвитку.

Українська мова та українська культура загалом також мали пошану та підтримку серед українських монархістів. «На толерантність у ставленні малоросійських/українських монархістів до української мови вказує майже повна відсутність у православній пресі на українських теренах Російської імперії публікацій, спрямованих проти української мови та культури. Навпаки, православне духівництво та малоросійські монархісти визнавали, що українська мова є питомою рисою українських земель, мовою

малоросійського/українського народу та народної культури. Саме це пояснює велику популярність серед православних священиків і малоросійських монархістів Шевченкового «Кобзаря». Українські народні пісні домінували на концертах багатьох церковних освітніх установ» [5, с. 78-79].

Висновки. Катастрофа 1917 року не почалася миттєво. Розвиток глобальних тенденцій всередині імперій мав відбиток у політичних теоріях (пангерманізм, панслов'янizm, пантюркізм) та у філософії. У Німеччині це була філософія Ф. Ніцше, у Росії філософія «всеедності» В. Соловйова. Ці мислителі кінця ХІХ століття розробляли концепції об'єднання людства. Разом із тим ментально імперський російський проект не підходив Україні. Державотворчі концепції О. Бочковського, Ю. Липи, колишніх українських монархістів базувалися на виокремленому політичному та духовному розвитку українців у складі незалежної національної держави. Сучасна дослідниця О. Гнатюк відзначила, що «в проектах відродження української ідентичності великої ваги надавали саме реставруванню пам'яті, яке в дискурсі перебудови дістало назву *ліквідація білих плям*» [2, с. 139]. Відродження національної пам'яті і було одним із головних гасел державотворчих концепцій видатних українських мислителів першої третини ХХ століття в Україні.

Література

1. Бочковський О. Вибрані праці та документи. Том 1. -- К.: Дух і літера, 2018. -- 704 с.
2. Гнатюк О. Прощання з імперією. Українські дискусії про ідентичність. -- К. : Критика, 2005. -- 528 с.
3. Липа Ю. Всеукраїнська трилогія: У 2 т. -- Т. 1. Призначення України. К.: МАУП, 2007. -- 336 с.

4. Смирнов А. Катастрофа 1917 г. От империи к глобальному коммунизму. М.: Вече, 2017. – 352 с.
5. Федевич К., Федевич І. За Віру, Царя і Кобзаря. Малоросійські монархісти і український національний рух (1905-1907 роки). – Київ: Критика, 1917. – 308 с.

References

1. Bochkovsjkyj O. Vybrani praci ta dokumenty. Tom 1. – K.: Dukh i litera, 2018. – 704 s.
2. Ghnatjuk O. Proshhannja z imperijeju. Ukrajinsjki dyskusiji pro identychnistj. – K. : Krytyka, 2005. – 528 s.
3. Lypa Ju. Vseukrajinsjka tryloghija: U 2 t. – T. 1. Pryznachennja Ukrajiny. K.: MAUP, 2007. – 336 s.
4. Smirnov A. Katastrofa 1917 g. Ot imperii k globalnomu kommunizmu. M.: Veche, 2017. – 352 s.
5. Fedevych K., Fedevych I. Za Viru, Carja i Kobzarja. Malorosijsjki monarkhisty i ukrajinsjkyj nacionaljnyj rukh (1905-1907 roky). – Kyjiv: Krytyka, 1917. – 308 s.